

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК УНИВЕРСИТЕТИ

ШАРҚ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ВА ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ

**Шарқ мамлакатларининг
ривожланиш хусусиятлари: тарихи,
антропологияси ва фалсафаси**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК УНИВЕРСИТЕТИ

ШАРҚ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ВА ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ

**Шарқ мамлакатларининг
ривожланиш хусусиятлари: тарихи,
антропологияси ва фалсафаси**

*Иқтидорли талабаларнинг илмий-амалий конференция
материаллари тўплами*

Тошкент – 2021

Ушбу тўпламда ТДШУ Шарқ цивилизацияси ва тарих факультети магистрант ва иқтидорли талабалари томонидан Шарқ мамлакатларининг ижтимоий-сиёсий ривожланиш тарихи, антропологияси ва фалсафаси хорижий манбаларни тадқиқ этиш орқали тайёрланган илмий мақола ҳамда тезислари жой олган.

Масъул муҳаррирлар:

фалсафа фанлари номзоди, профессор Пўлатова Дилдор Акмаловна
тарих фанлари номзоди, доцент Шамсиева Ирода Маҳмудовна
тарих фанлари номзоди Алимова Раҳима Рискүловна

Тўпловчи ва нашрга тайёрловчилар:

Ёдгоров Шербек Мейлижонович
Одилов Бобур Ахмаджон ўғли
Икрамова Ирода Рихсиваевна

Такризчилар:

тарих фанлари доктори, профессор Исҳоқов Мирсодиқ Мирсултонович
тарих фанлари доктори, профессор Шодманова Санобар Базарбаевна
тарих фанлари номзоди, доцент Азимов Комил Сарварович

Тўплам Тошкент давлат шарқшунослик университети Шарқ цивилизацияси ва тарих факультети Кенгашининг 2021 йил 27 апрель 9-сонли қарорига биноан нашрга тавсия этилган.

ЎЗБЕК ШАРҚШУНОСЛИГИ – ЯНГИ МАРРАЛАР САРИ

Сўзбоши ўрнида

Мустақиллик йилларида илм-фаннинг барча тармоқлари каби шарқшунослик ҳам замон талабларига мос равишда ривожланиш йўлига ўтди. Бу борадаги дастлабки муҳим қадам Ватанимиз истиқлоли арафасида – 1991 йили 15 июлда мамлакатимизнинг Биринчи президенти Ислом Каримовнинг Қарорига биноан Тошкент давлат шарқшунослик институти ташкил этилиши билан боғлиқ. Мамлакатимизда шарқшунос кадрларнинг янги авлодини тайёрлаш, Шарқ халқлари тили, тарихи, маданияти, сиёсати ва иқтисоди бўйича илмий тадқиқотларни кенгайтириш, шунингдек, Шарқ мамлакатлари билан халқаро муносабатларни йўлга қўйиш ҳамда ривожлантириш ушбу Қарорда ўз аксини топган. Бу ўзбек шарқшунослигининг ривожини ва истиқболи учун жуда катта имкониятларни очиб берган тарихий ҳужжат бўлди. Қолаверса, ушбу Қарор билан юртимизда ўзининг теран илдизларига эга шарқона таълим ва тарбия анъаналарини узлуксиз давом эттириш, шу билан бирга шарқшунослик илмларини ўқитишни тубдан қайта қўриб чиқиш учун замин яратди.

Университет жамоаси мустақиллик йилларида замонавий фан олдида турган муҳим назарий ва амалий масалаларни Шарқу Ғарб илмий тафаккури, ўзаро муносабатлари ҳамда шарқшуносликнинг бошқа соҳалари бўйича муаммо ва вазифаларни ечишга қодир бўлган мутахассислар тайёрлашда жонқуярлик билан меҳнат қилиб келмоқда.

Бугунга келиб таълим даргоҳида 7 та факультет мавжуд бўлиб, мазкур факультетларда таълим олаётган талабаларга ўз соҳасининг етук билимдони бўлган профессор-ўқитувчилар дарс бериб келмоқда.

Шу ўринда Шарқ цивилизацияси ва тарих факультети фаолиятига алоҳида тўхталиб ўтмоқчимиз. Факультет таркибида учта мутахассис чиқарувчи кафедра мавжуд бўлиб, 3 та бакалавр таълим йўналиши ҳамда 4 та магистратура мутахассисликлари бўйича кадрлар етказиб бермоқда. Мазкур факультет таркибидаги кафедраларда ўзбек шарқшунослигининг тараққиётига муносиб ҳисса қўшган олимлар Б.Ахмедов, У.Увватов, Т.Ғиёсов, Д.Юсупова, А.Ходжаев, М.Исҳоқов, Ш.Ёвқочов, З.Мунавваров, Р.Қосимов, А.Қосимов, А.Худойбердиев, А.Ҳайдаров, К.Азимов, А.Дониёров каби олимлар фаолият олиб борган ва фаолият олиб бормоқда.

Факультет битирувчилари орасида давлат ва жамият бошқаруви, фан ва таълим жабҳаларида етакчилик қилаётган юзлаб мутахассислар борлигини фахр билан эътироф этиш мумкин. Қолаверса кафедраларда фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчилар томонидан илмий фундаментал ва амалий

грант лойиҳалари доирасида ўнлаб дарсликлар, ўқув қўлланмалар, илмий монографиялар тайёрланиб жамоатчиликка, талабаларга тақдим қилинмоқда.

Шарқ цивилизацияси ва тарих факультетининг шарқшунос кадрлар тайёрлашда университет ва республика миқёсидаги аҳамияти яна шунда кўринадикки, ҳозирда дунёда рўй бераётган ўзгаришлар, жадал тараққиёт натижасида шаклланаётган жаҳон янги тизимида шарқ мамлакатлари ниҳоятда юқори позицияларни эгаллаб бормоқда. Хитой, Корея, Япония, Ҳиндистон каби Шарқнинг йирик мамлакатларида цивилизация таъсирида геосиёсий ва геоиқтисодий вазиятларнинг ўзгариши бутун дунё бўйича кучларнинг ўрнини қайта кўриб чиқишни тақозо этаётгани ҳаммага маълум бўлиб қолди. Бу ҳолатда Шарқ мамлакатларида кечаётган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий жараёнларни ўрганиш, мазкур давлатларнинг дунё тараққиёт тизимида таъсири ва миллий манфаатларининг туташ нуқталарини аниқлаш бўйича илмий-тадқиқот ишларини комплекс тарзда олиб боришни тақозо этмоқда.

2020 йилнинг 16 апрель санасида имзоланган Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг “Шарқшунослик соҳасида кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятни ошириш чоратадбирлари тўғрисида”ги қарори асосида таълим муассасамизга Университет мақомининг берилиши, ўзбек шарқшунослигининг жаҳонга чиқишига кенг йўл очиб берадиган муҳим қадам бўлди дея оламиз. Бу албатта, жамоага жуда катта масъулиятни юклайди. Ўзбекистоннинг шарқ мамлакатлари билан ҳар томонлама сиёсий, иқтисодий ва маданий алоқаларини ривожлантиришга хизмат қилувчи, Шарқ тиллари бўйича малакали мутахассислар, жаҳонда рўй бераётган жараёнларни тўғри талқин қила оладиган таҳлилий тафаккурга, комплекс билимларга эга кадрларни тайёрлаш вазифасини бажарувчи ТДШУ эндиликда замонавий олий таълим муассасаси сифатида жаҳон илм фани ва таълим жараёнларига дадил кириб боришига замин яратилди.

Шарқшунос мутахассис Шарқ мамлакатларининг тиллари, тарихи, маданияти, моддий ва маънавий мероси, иқтисодиёти, сиёсати, халқаро майдондаги нуфузини ўрганиш учун ҳар томонлама билимга эга бўлиши лозим. Албатта, узоқ ўтмишга ва бой миллий маънавий қадриятларга эга юртимиз тарихини холис, манбалар асосида ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Қарорда айнан ушбу масалада ҳам жамоа олдида қатор вазифалар белгиланган бўлиб, бу вазифаларни амалга ошириш жараёни асрлар давомида сақланиб келаётган қўлёзма манбаларни ўрганиш бўйича ёш шарқшунос-манбашуносларни тайёрлаш, илмий тадқиқотларни кенгайтириш ва бу орқали мамлакатимиз ва миллатимизни дунёга тарғиб этиш билан боғлиқ фаолиятни кучайтиришимизни тақозо этади. Қарорда

илмий тадқиқотларни ривожлантириш мақсадида университет хузурида “Шарқ маданияти ва меросини тадқиқ этиш илмий-тадқиқот маркази”ни ҳамда “Шарқ мамлакатларининг ривожланишини тадқиқ этиш илмий-таҳлил маркази”ни очиш белгиланди. Мазкур марказлар Шарқ халқлари маданияти, Шарқ тилларидаги адабий, тарихий, фалсафий манбаларни чуқур ўрганишга йўналтирилган илмий тадқиқотлар олиб бориш, юртимиз қадриятлари, миллий меросимизни дунёга тарғиб этиш, Шарқ малакатларининг тарихи, ривожланиш босқичи, иқтисодий-сиёсий тараққиёт хусусиятларини комплекс тадқиқ этиш, айниқса, Ўзбекистоннинг Шарқ халқлари билан ўзаро муносабатларини ривожлантиришда ўз ўрнига эга бўлади деб ўйлайман. Бунда Инновацион ривожланиш вазирлиги томонидан давлат илмий-техник дастурлари доирасида ажратиладиган илмий грантларга эга бўлиш учун янги илмий лойиҳаларни ҳам ишлаб чиқиш, молиялаштиришга эришиш ва самарадор тадқиқотларни бажариш зарур бўлади.

Шу билан бирга, Фанлар академиясининг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти, Тарих институти, Темурийлар тарихи давлат музейи каби муассасалари билан ҳамкорликни кенгайтириш, университетнинг манбашунослик йўналишидаги кафедралари филиалларини ташкил этиш ҳам янги тадқиқотлар учун шароитларни кенгайтиришини таъкидлаш жоиз.

Дунё мамлакатларининг тобора тараққий этиб бораётгани барча соҳалар қатори таълим тизимида ҳам ўқитишнинг илғор, янгича, таъсирчан усулларида фойдаланиш, дарс амалиётларига замонавий технологияларни жорий этишни тақозо қилмоқда. Шу нуқтаи назардан, қарорда университетда замонавий таълим технологиялари, талабалар билимини баҳоловчи илғор методикалар, шарқ мамлакатларини ўрганиш бўйича замонавий медиамаҳсулотлар ва электрон адабиётларни ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга татбиқ этиш масаласига алоҳида банд киритилган. Албатта, бу вазифаларни амалга ошириш ўз ўзидан таълимнинг сифатига ижобий таъсир этади. Таълим жараёнига хорижлик профессор-ўқитувчиларнинг жалб этилиши ҳам талабаларимизда ўзи ўрганаётган мамлакатнинг мутахассисидан дарс олишига қизиқишининг кучайиши ва натижаларнинг ҳам юқори бўлишида муҳим омил ҳисобланади.

Университетда илмий салоҳиятни ошириш энг муҳим долзарб масала. Салоҳият юқори бўлган жойда ҳамма йўналишда: таълим жараёнида ҳам, илмий фаолиятда ҳам кутилган натижага эришиш мумкин бўлади. Илмий даражали кадрларга бўлган эҳтиёж асосида ёшларни илмий тадқиқот фаолиятига кенг жалб этиш, уларнинг мамлакатимиз учун устувор йўналишлардаги мавзуларда изланиш олиб боришлари ва илмий

натижаларни амалиётга жорий этишлари учун шароитларни янада яхшилаш зарурати бор. Бугунги кунда университетда филология, тарих, сиёсий фанлар ва иқтисодиёт фанлари тармоғида 10 та ихтисослик доирасида докторантура ва мустақил изланувчилик шаклида илмий ва илмий педагогик кадрлар тайёрланади. Қарорда белгиланган вазифаларни амалга оширишда меросни ўрганишга қаратилган манбашунослик йўналишида ҳамда сиёсий-иқтисодий мунасабатлар ҳолатини замонавий босқич нуқтаи назаридан ўрганувчи сиёсатшунос кадрларни тайёрлашга миқдор ва сифат жиҳатидан эътиборни кучайтириш, шунингдек, янги ихтисосликларни очиш асосида муҳим йўналишларда салоҳиятли кадрларни тайёрлаш зарур.

Қарорда Фанлар академиясининг илмий тадқиқот институтлари билан ҳамкорликда амалга ошириладиган бир қатор вазифалар белгиланган, Жумладан, Амир Темур, Алишер Навоий, Заҳриддин Муҳаммад Бобур, Маҳмуд Замахшарий ва бошқа буюк аجدодларимиз томонидан яратилган Шарқ мамлакатларининг ижтимоий-сиёсий ҳаёти, тили, маданияти ва тарихига оид ёзма манбаларни ўрганиш, Университетнинг кафедралари филиалларини очиш каби масалалар ҳам бор. Айнан академиясининг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти фондида сақланаётган қўлёзма ва тошбосма манбаларнинг факсимиле, фото, сканер нусхалари билан бепул таъминланиши масаласига тўхталсак, бу ҳам фан ва таълим интеграциясини кучайтириш йўлидаги муҳим қадам бўлади. Дунё бўйича мамлакат ва миллат тарихини акс эттирувчи қўлёзма манбалар сақланадиган фондларда қўлёзмаларнинг нусхаларини олишнинг ўзига хос тартиблари бор. Бу фондлардаги ноёб қўёзмаларнинг тарқалиб кетмаслиги, нотўғри ва илмий асосланмаган нашрларнинг пайдо бўлиши, талқин ва таҳлиллар ҳам ҳолис бўлмаслигининг олдини олиш, умуман айтганда, бебаҳо миллий бойликни келажақ авлодларга етказиш билан боғлиқ. Қарорда назарда тутилган ҳолатда эса Университет талаба ва тадқиқотчилари томонидан Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти илмий жамоаси билан мақсадли тарзда алоҳида белгилаб олинган, ўрганилиши, илмий муомалага киритилиши зарур, долзарблиги юқори бўлган қўлёзмаларнинг электрон нусхалари билан ишлашни жадаллаштириш ва қўллаб-қувватлаш мақсадида ҳамкорликда амалга оширилади. Бу узоқ йиллардан бери жуда кам қисми ўрганилган фонддаги қўлёзмаларни ўрганиш, илмий истифода этиш кўламини кенгайтиради ҳамда талаба ёшларни бу мураккаб жараёнга олиб киришда бир муҳим жиҳат бўлади. Мазкур институт олимлари билан ҳамкорликда ташкил этиладиган ишлар доирасида қўлёзмаларни сақлаш ва реставрация қилиш

лабораториясига, хаттотлик ишларини ўрганишга ҳам талабаларнинг жалб этилиши келажакда ниҳоятда қийин аммо, жуда керакли бўлган соҳани ривожлантиришда ўз самарасини беради, деб ишонаман.

Янгича ёндашувлар албатта, университетда талабаларнинг ҳам, ўқитувчиларнинг ҳам, тадқиқотчиларнинг ҳам замонавий фикрлашга, мустақил таълим олиш ва илмий фаолият билан шуғулланишларига ижобий таъсир этади.

Шарқ цивилизацияси ва тарих факультети томонидан анъанавий тарзда ўтказиб келинаётган “Шарқ мамлакатларининг ривожланиш хусусиятлари: тарихи, антропологияси ва фалсафаси” мавзусидаги иқтидорли талабаларнинг илмий-амалий анжумани ҳам қарорда белгиланган вазифалар ижросини таъминлашга хизмат қилади. Қолаверса, мазкур анжуман ўзбек шарқшунослиги келажаги учун хизмат қиладиган умидли ёш тадқиқотчиларни кашф қилишга ёрдам беради, деган умиддаман.

Рихсиева Гулчехра Шовкатовна,
Тошкент давлат шарқшунослик университети ректори

МУНДАРИЖА

Рихсиева Г.Ш. Ўзбек шарқшунослиги – янги марралар сари.....	3
--	----------

I БЎЛИМ. ШАРҚ МАМЛАКАТЛАРИ ТАРИХИ ВА СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРИ

Абдурахманов Д.М. Роль СМИ и социальные сети в попытке государственного переворота в 2016 года.....	8
Юсупов Х.М. Сирийские курды на пути автономии рожава.....	12
Холбоев О. Хафез аль-Асад – дамасский лев.....	16
Ачилов А.Б. Анализ трансформации власти в Афганистане.....	21
Файзуллаев А.Ҳ. Ўзбекистон ва Афғонистон ҳамкорлик алоқари жаҳон матбуоти нигоҳида.....	28
Абдуллаев Ж. Покистоннинг Афғонистондаги ички сиёсий вазиятга таъсири.....	33
Хайруллаева И.Ф. Ҳинд жамиятидаги хотин-қизлар роли қадимги ҳинд эпос ва динларида.....	37
Абдувахобова Д. Этник низоларни юзага келтирувчи омиллар (Покистон гидрогенлиги мисолида).....	42
Самиева М. Ҳинд киноматографиясида Ҳиндистон ва Покистоннинг ўзаро муносабатлари.....	47
Қўчқоров Т.Б. Эрон Ислом Республикасининг ташқи сиёсатида дин омили.....	51
Ўлмасов С.С. Эрон Ислом Республикасининг Марказий Осиёдаги роли ва аҳамияти.....	56
Лухмонов Ш.С. Ислом Ҳамкорлик Ташкилотининг инсон ҳуқуқлари бўйича фаолиятининг изчиллашуви (Қоҳира декларацияси мисолида).....	62
Донабоева Ҳ.Ғ. Ўзбекистон билан Ислом Ҳамкорлик Ташкилоти муносабатларининг истиқболлари.....	66
Ўлмасов С.С. Эрон ташқи сиёсатида Россия Федерациясининг ўрни ва роли.....	71
Mukhitdinov A. Trends and prospects for the development of economic cooperation between the countries of Central Asia and Saudi Arabia.....	78

Отажонов Ў.М. “Араб баҳори” инқилобининг Араб мамлакатлари ва Миср Араб Республикасида тутган роли ва унинг оқибатлари.....	81
--	----

II БЎЛИМ. МАРКАЗИЙ ОСИЁ ХАЛҚЛАРИ ТАРИХИ ВА ЭТНОЛОГИЯСИ

Рўзикулов Ш.М. Этнографик анъаналарнинг туризм соҳасини ривожланишида тутган ўрни.....	84
Усмонов А. Рус дипломат вакиллари асарларида Қўқон хонлиги ички сиёсий тарихининг ёритилиши.....	89
Абдухалилова А.Э. Хива хонлиги маҳаллий тарихнавислари асарларида солиқ масалаларининг ёритилиши.....	94
Саъдуллаев Р. XX аср иккинчи ярмида Қашқадарё воҳасида ўтказилган археологик тадқиқотлар тарихшунослиги.....	99
Турдихўжаева М.М. Археологик тадқиқотларда ҳамда ёзма манбаларда Фарғона водийсининг кўҳна шаҳри Кува.....	104
Жўраев Б.А. Муҳаммад Шайбонийхон ва Шох Исмоил I Сафавий ўртасидаги алоқалар тарихи.....	109
Шайманов У.К. Хива хонлигининг рақобат майдонига айланиши.....	115
Шосаидов А.С. Идентиклик ва миллий характер.....	119
Исақов Р. Идентиклик ва унинг этнология фанидаги аҳамияти.....	121
Бурхонов Ф.Н. “Байт ул-ҳикма” йирик илмий марказ сифатидаги фаолиятига назар.....	124
Абдусаматова Н.С. Бухоро бозорлари сўнги ўрта асрларда.....	130

III БЎЛИМ. МАНБАШУНОСЛИК ВА ТАСАВВУФ ГЕРМЕНЕВТИКАСИ

Амитов А.Т. Сведения о Западно тюркском каганате на основе раннесредневековых китайских источников.....	136
Хўжаназаров О.Х. Абу Райхон Берунийнинг «Минерология» асари манбашунослиги.....	140
Жумаев Ғ.И. Хондамирнинг тарихий-илмий мероси.....	145
Каримов Ш.Ш. Мирхонднинг ҳаёти ва унинг тарихчи сифатида илм-фанда тутган ўрни.....	149
Мирзаева М.М. Караскан саййидлари оилавий хужжатларининг тарихий-манбашунослик таҳлили.....	153

Сафаров Б.С. Ғиёсиддин Али Қушчининг илмий мероси.....	159
Ҳакимов О.Ж. Муҳаммад Ҳакимхоннинг “Мунтахаб ат-Таворих” асари тарихшунослиги йўналиш ва ёндашувлар асари ҳақида.....	165

IV БЎЛИМ. ШАРҚ ФАЛСАФАСИ ВА МАДАНИЯТИ

Валиев С.Ю. Дин ва фалсафада Худо ва борлиқ тушунчаси.....	176
Абдувахобова Г.А. Инсоният ҳақидаги тасаввуримиздаги билимлар (Юал Ноах Ҳарарининг “Сапиенс: инсониятнинг қисқача тарихи” асари асосида).....	188
Шавкатов Ш.Ш. Огаҳий тасаввуфий шоирми?.....	196
Дилмуродов Э.И. Мирзо Бедилнинг инсон ва унинг моҳияти ҳақидаги қарашлари.....	201
Умаров Б. Неоведантизм фалсафий оқимида онтологик масалаларнинг қўйилиши.....	205
Абдусалимов А. Ҳиндуизм фалсафасининг шаклланишининг ижтимоий-маданий шароитлари ва ғоявий илдизлари.....	211
Ибодова Ф. Ауробиндо Гҳошнинг фалсафий антропологиясида инсон муаммоси.....	217
Тожиёв Н. С.Радхакришнан фалсафа ва диннинг жамиятдаги роли ва ўрни тўғрисида.....	221
Абдуфаттёева Ш.Ш. Ислом динининг ҳинд диний-фалсафий тафаккурига таъсири.....	227
Нарзиев А. Шарқ ва Ғарб халқлари фалсафасида рақамларнинг хусусиятлари.....	232
Носирова Р.М. Тасаввуф таълимотида илоҳий ишқ.....	237
Муродиллоев Н.Б. Жанубий Корея давлат байроғидаги рамзларнинг фалсафий таҳлили.....	242
Шерматова З.И. Абдулла Қодирий асарларида қадрият тушунчаси.....	246
Низомова О.Ш. Маҳабхарата достонининг яратилиши ва ундаги ижтимоий-фалсафасий масалалар.....	250
Эргашева Ф. Огаҳий ижодида маърифатпарварлик ғоялари.....	254